
Формування у старшокласників умінь інтерпретувати морально-естетичну позицію письменника під час вивчення великих епічних творів

Алла Адабір,

аспірантка МНУ імені В.О.Сухомлинського

У статті аналізується процес формування у старшокласників умінь аналізувати великий епічний твір та інтерпретувати морально-естетичну позицію письменника, визначаються рівні навчальних досягнень.

Ключові слова: інтерпретація, морально-естетична позиція письменника, великий епічний твір, інтерпретація морально-естетичної позиції письменника.

Проблема висвітлення морально-естетичної позиції автора виучуваного твору — одна з ключових у вивченні літератури. З метою визначення рівня сформованості в учнів умінь інтерпретувати морально-естетичну позицію письменника нами проведено констатувальний зріз у загальноосвітніх навчальних закладах Миколаївської, Кіровоградської, Одеської областей, а також у Первомайському політехнічному коледжі ППІ НУК.

Констатувальний зріз передбачав виконання таких завдань:

— провести діагностику сформованості у старшокласників умінь інтерпретувати морально-естетичну позицію письменника у процесі вивчення великих епічних творів;

— виявити й проаналізувати основні труднощі щодо інтерпретації морально-естетичної позиції письменника, які виникають в учнів старших класів під час вивчення великих за обсягом творів;

— визначити недоліки в компетенції вчителя-словесника, що безпосередньо впливають на формування в свідомого читача хибного розуміння поняття інтерпретації морально-естетичної позиції письменника.

Учням пропонувалися запитання й завдання, що стосувалися вивчених програмових творів і мали вивчати рівень:

— знань: а) назв, авторів і змісту художніх творів; б) основних теоретико-літературних понять; в) окремих відомостей з біографії письменників; г) про значення художнього твору, його морально-етичні й естетичні цінності;

— умінь: а) інтерпретувати зміст і значення художнього твору; встановлювати типологічні зв'язки між образами й творами письменників, помічати пізнавані факти у проявах дійсності; б) характеризувати персонажів твору, мотивувати їхні вчинки; в) висвітлювати в тексті окремі образні елементи, авторські прийоми їх творення; г) визначати й аргументувати проблеми твору, зокрема морально-етичні; г) інтерпретувати морально-етичні позиції письменника; д) складати власні твори за мотивами прочитаного.

Зважаючи на особливості сприймання старшо-класниками літературних творів як явища мистецтва слова, враховуючи вікові особливості підлітків, психологію сприйняття ними творів художньої літератури та на основі положень Державного стандарту базової і повної середньої освіти, Концепції літературної освіти розроблено такі рівні навчальних досягнень:

— **початковий**: учень відтворює матеріал на елементарному рівні, називаючи окремий літературний факт або явище;

— **середній**: учень володіє літературним матеріалом на початковому рівні його засвоєння, окремими навичками аналізу літературного твору, дає ви-значення літературного явища без посилання на текст;

— **достатній**: учень володіє матеріалом, навичками текстуального аналізу на рівні цілісно-комплексного уявлення про певне літературне явище, наводить окремі власні приклади на підтвердження певних суджень;

— **високий**: учень вільно володіє матеріалом та навичками текстуального аналізу літературного твору, висловлює свої думки, самостійно оцінює різноманітні явища культурного життя, виявляючи власну позицію щодо них.

Під час проведення констатувального зрізу використано емпіричні методи дослідження: анкетування учнів та вчителів української літератури, проведення бесід із словесниками, спостереження, написання контрольних робіт. Констатувальний зріз охопив учнів 10—11 класів загальноосвітніх шкіл та студентів I та II курсів коледжу, що вивчають на I курсі програмовий матеріал 10, на II курсі — 11 класу загальноосвітньої школи. Всього експериментом було охоплено 364 особи, із них учнів 10 класу — 93, 11 класу — 88, студентів I курсу коледжу — 98, студентів II курсу коледжу — 85.

На першому етапі констатувального зрізу відбулося анкетування всіх старшокласників, які відповіли на тестові запитання відкритої форми:

1. У чому Ви вбачаєте основне призначення української літератури?

2. Які функції виконує українська література в суспільстві?

3. Великі епічні твори яких письменників Вам запам'яталися? Чому?

4. Чи завжди Ви розумієте зміст прочитаного великого епічного твору?

5. Що Вас найбільше приваблює у великих за обся-

гом художніх творах?

6. Які труднощі найчастіше виникають під час аналізу великих епічних творів?

7. Чи ставите Ви запитання до художнього епічного тексту? Наведіть приклади.

8. Який епічний твір спонукав Вас замислитись над морально-естетичною позицією письменника? Якими були Ваші роздуми?

9. Як Ви розумієте поняття "інтерпретація морально-естетичної позиції письменника"?

10. Чи виникало у Вас бажання висловити свою особливу думку про прочитане, яка відрізняється від тих, що Ви почули в класі або прочитали в підручнику? Поясніть свій вибір.

11. Які думки від прочитаного у творах української літератури стали Вашими особистими переконаннями?

12. Чи є цікавим та пізнавальним матеріал підручника з української літератури, яким Ви користуєтесь?

Перше й друге питання логічно пов'язані між собою, хоча надавали можливість учням більш точно розмежовувати призначення та функції літератури ("У чому Ви вбачаєте основне призначення літератури в наш час?" та "Які функції виконує українська література в суспільстві?"). Більшість реципієнтів сходяться на думці, що література виконує пізнавальну — 33%, виховну — 52% та естетичну функції — 15%. Відповіді на питання "Чи завжди розумієте зміст прочитаного великого епічного твору?" дали змогу з'ясувати, що 67% учнів не розуміють змісту прочитаного великого епічного твору через його складну побудову та великий обсяг, багатоплановість сюжету, а також зважають на неуважність під час читання. На питання "Що вас найбільше приваблює у великих за обсягом художніх творах?" відповіді розділились таким чином: цікавий, захоплюючий сюжет — 53%, проблематика твору — 37%, можливість передбачити фінал твору — 6%, яскраві описи природи — 4%. Серед проблем, які найчастіше виникають під час аналізу, учнями виокремлено визначення теми твору, з'ясування композиційних елементів, пошук цитат(!?), труднощі визначення стилю мови письменника.

Учні старших класів на питання "Великі епічні твори яких письменників Вам запам'яталися? Чому?" давали, здебільшого, чіткі, послідовні відповіді: "О.Гончара "Собор", тому що порушено актуальні проблеми"; "І.Нечужа-Левицького "Кайдашева сім'я", тому що цікаво читати та має повчальний зміст"; "В.Барки "Жовтий князь", бо зображено правдивість подій голодомору 1932—1933 рр". 32% учнів щодо цього питання зазначали назви ліричних та драматичних творів, тим самим виявляючи прогалини в розумінні (тлумаченні) понять епос, лірика та драма. Проведене анкетування свідчить, що замислитися над морально-естетичною позицією письменника старшокласників спонукають твори Б.Грінченка "Каторжна", О.Кобилянської "Людина", О.Гончара "Собор", П.Мирного "Хіба ревуть воли, як ясла повні?..", І.Багряного "Тигролови", В.Барки "Жовтий князь", І.Нечужа-Левицького "Кайдашева сім'я", хоча 36% реципієнтів зазначають, що над цим питанням не замислюються взагалі. На питання "Як ви розумієте поняття "інтерпретація морально-естетичної позиції письменника?" більшість учнів (63% опитаних) відповіли, що не розуміють цього поняття взагалі, а відповіді інших були далекими від правильної, зокрема, "переплетення моральних і естетичних напрямів", "поєднання морально-естетичних поглядів", "письменники інтерпретують своє життя у творах" і т.д. Відповідаючи на запитання "Чи виникало у вас бажан-

ня висловити свою особливу думку про прочитане, яка відрізняється від почутих у класі або наявних у підручнику?”, позитивну відповідь дали 64% старшокласників, іноді висловлюються — 14%, негативна відповідь “ні, не виникає” — 22%.

Аналіз анкетування старшокласників засвідчив низький та середній рівні розуміння ними понять “великий епічний твір” та “інтерпретація морально-естетичної позиції письменника”, виявив невисокий рівень читацької діяльності, відсутність інтересу до прочитання значних за обсягом епічних творів. У час технічного прогресу досягнення науки й техніки збільшують прірву між учнем та художнім твором, пропонуючи їм читати твори в скороченому варіанті в мережі Інтернет, стислому вигляді (дайджест), а то й взагалі послуговуватись критичними замітками у вигляді готових творів. Тому потрібно виховувати любов до книги, активізувати читацьку діяльність школярів, формувати читацькі компетенції.

Проведення констатувального зрізу передбачало анкетування й серед учителів-словесників, метою якого було визначити рівень володіння вчителями теорією і практичними навичками роботи з науково-навчальними текстами, а також виявити їх уміння формувати наукове мислення старшокласників. Учителям було запропоновано дати відповіді на запитання:

1. Які умови сприяють підвищенню ефективності навчання літератури у старших класах?
2. Чи звертаєте Ви увагу учнів на раціональну організацію їхньої праці? Які використовуєте прийоми збереження їхньої працездатності протягом уроку?
3. Які форми, методи, засоби Ви використовуєте для активізації діяльності учнів на уроці? Чи досягаєте своєї мети?
4. Завдання якого рівня переважають на уроці (репродуктивного чи творчого характеру)? З якою метою їх використовуєте?
5. Які нові нетрадиційні форми і методи навчання і як часто Ви використовуєте у роботі з учнями?
6. Які труднощі виникають під час підготовки та проведення занять з вивчення великих епічних творів у старших класах?
7. Який смисл вкладаєте Ви у поняття “інтерпретація” морально-естетичної позиції письменника?
8. Чи розрізняєте на уроках у старших класах поняття “позиція письменника” та “інтерпретація позиції письменника”? Як навчаєте дітей цього розподілу?
9. Чи вважаєте доречно вести розмову на уроках літератури в старших класах про інтерпретацію морально-естетичної позиції письменника? Поясніть свою думку.

Аналіз відповідей учителів дає змогу стверджувати, що збільшення кількості годин на вивчення української літератури, якісне методичне забезпечення навчального процесу, використання інтерактивних технологій та мультимедійної техніки зможуть позитивно вплинути на ефективність навчання. Відповіді на друге питання визначають, що словесники намагаються урізноманітнювати форми та види роботи на заняттях: усні — письмові, індивідуальні — парні — колективні з метою збереження працездатності старшокласників. Серед форм роботи на заняттях 24% вчителів використовують диспути, 33,6% — презентації, 16% — “круглі столи”, 27,4% — інші інтерактивні форми. Серед методів навчання переважають наочні — 52,1%, ігрові — 9%, дослідницькі — 11,5%, пошукові — 16,2%, проблемного викладу — 12,2%. Переважна більшість анкетованих — 98,6% серед труднощів, що виникають під

час підготовки та проведення занять з вивчення великих епічних творів у старших класах, визначили неможливість повністю розглянути великий епічний твір на занятті за браком часу та недостатньою забезпеченістю текстами, і, як наслідок, поверхове, а не глибоке проникнення у зміст твору. Відповіді на сьоме питання засвідчують недостатню обізнаність учителів із поняттям “інтерпретація морально-естетичної позиції письменника” — 8% анкетованих не змогли дати відповідь на це питання. “Інтерпретація художнього твору говорить більше про інтерпретатора, ніж про твір”, — переконані 3,1% реципієнтів, вказуючи на те, що на заняттях у старших класах не розмежовують поняття “позиція письменника” та “інтерпретація позиції письменника”. Серед опитаних 83% вважають доречним вести розмову на уроках літератури в старших класах про інтерпретацію морально-естетичної позиції письменника, хоча чіткого пояснення, крім “учні повинні знати про позицію письменника із своєї точки зору та з умов сучасності”, не подають.

Результати анкетування вчителів показали, що проблема інтерпретації морально-естетичної позиції письменника — важливе і водночас слабе місце у роботі вчителя. Словесники ще не мають чіткого уявлення про особливості роботи над цим літературознавчим поняттям.

Відвідування уроків переконує, що в системі завдань та запитань, якими послуговуються вчителі у процесі вивчення великих епічних творів, переважають ті, що спрямовані на пообразний та проблемно-тематичний аналіз твору, а запитання щодо інтерпретації морально-естетичної позиції письменника на уроках не розглядаються. У деяких випадках вчителі ототожнюють поняття інтерпретації твору та аналізу. Мало відводиться часу для роботи з текстами, а тільки глибоке знання текстового матеріалу дозволяє з’ясувати особливості авторської позиції та надає можливість інтерпретувати морально-естетичну позицію письменника.

Для визначення рівнів знань та умінь інтерпретувати морально-естетичну позицію письменника у процесі вивчення великих епічних творів учням старших класів (364 особи — Див. таблицю 1) запропоновано виконати контрольну роботу.

Клас/курс	Загальна кількість класів/груп/дітей
10 клас	3/93
11 клас	4/88
I курс	3/98
II курс	3/85

Таблиця 1

Контрольна робота виконувалась учнями в умовах звичайного уроку за відсутності вчителя-словесника, що є важливим фактором об’єктивності діагностування. Учні кожного класу/курсу виконували однакові завдання за аналогічних умов протягом 2 годин. Проведення контрольної роботи мало на меті виявити рівень знань з біографії письменника, змісту програмових творів, теоретико-літературних понять та умінь визначати проблеми твору, характеризувати окремі епізоди твору, формулювати власне висловлювання, критично оцінювати події, факти, вчинки, інтерпретувати морально-естетичну позицію письменника.

Оскільки завдання контрольної роботи різних рівнів складності, то за правильне виконання завдань початкового та середнього рівнів старшокласники отримали 6 балів, достатнього рівня — 3 бали, високого — 3 бали. Загальна сума балів за виконання завдань усіх рівнів — 12 балів. За неповну або неточну відповідь на питання оцінка знижувалась. Пропонуємо варіанти

контрольних робіт.

Варіант №1

Початковий та середній рівні

1. Укажіть справжнє прізвище письменника, який обрав літературний псевдонім І.Багряний:

- а) Фітільов;
- б) Лозов'ягін;
- в) Очерет.

2. Укажіть, який український гетьман згадується на початку роману І.Багряного "Тигролови":

- а) Дем'ян Многогрішний;
- б) Іван Мазепа;
- в) Богдан Хмельницький.

3. Укажіть, що стало причиною загибелі українських селян (за романом В.Барки "Жовтий князь"):

- а) неврожай;
- б) стихійне лихо;
- в) комуністичні репресії.

4. Укажіть, які події української історії зображено в романі В.Барки "Жовтий князь":

- а) голодомор 1932—1933рр.;
- б) Велика Вітчизняна війна 1941—1945рр.;
- в) Перша світова війна 1914—1918рр.

5. Укажіть, кому присвячено роман У.Самчука "Марія".

6. Назвіть літературну організацію, до якої у другій половині 40-х рр. XX століття входив І.Багряний.

7. Назвіть персонажа, який виступає антагоністом головного героя роману І.Багряного "Тигролови".

8. Укажіть основну причину моральної деградації Максима — сина головної героїні роману У.Самчука "Марія".

Достатній рівень

9. Дайте визначення роману. Назвіть ознаки пригнотницького роману.

10. Поясніть назву роману В.Барки "Жовтий князь".

Високий рівень

11. Виконайте одне із завдань:

А) Поміркуйте, чому головною героїнею роману У.Самчука "Марія" стала проста селянська жінка.

Б) Схарактеризуйте автобіографічний елемент роману І.Багряного "Тигролови".

Варіант №2

Початковий та середній рівні

1. Укажіть справжнє прізвище письменника, який обрав літературний псевдонім В.Барка:

- а) Губенко;
- б) Кандиба;
- в) Очерет.

2. Укажіть, з яким образом у романі І.Багряного "Тигролови" порівнюється поїзд, що везе ув'язнених:

- а) з образом дракона;
- б) з образом птаха;
- в) з образом тигра.

3. Укажіть основне заняття родини Сірків з роману І.Багряного "Тигролови":

- а) садівництво;
- б) полювання;

в) вівчарство.

4. Укажіть, хто допомагав комуністам грабувати церкву та винищувати хліборобів (за романом В.Барки "Жовтий князь"):

- а) комсомольці;
- б) скаути;
- в) пластуни.

5. Визначте головні проблеми роману У.Самчука "Марія".

6. Охарактеризуйте основні риси головної героїні роману У.Самчука "Марія".

7. Назвіть персонажа, основні проблеми роману І.Багряного "Тигролови".

8. Укажіть, який предмет як найбільшу святиню переховували селяни від антинародної влади (за романом В.Барки "Жовтий князь").

Достатній рівень

9. Поясніть назву роману У.Самчука "Марія". У чому полягає символіка образу головної героїні твору?

10. Схарактеризуйте українську родину Сірків з роману І.Багряного "Тигролови".

Високий рівень

11. Виконайте одне із завдань:

А) Розкрийте роль образів природи в романі І.Багряного "Тигролови".

Б) Схарактеризуйте морально-етичні проблеми роману В.Барки "Жовтий князь".

Проаналізувавши отримані відповіді, слід зазначити, що завдання початкового та середнього рівнів старшокласниками виконані на середньому та достатньому рівнях, хоча в поодиноких випадках і їх виконання викликало труднощі у дітей (не на всі питання є відповіді, наявні відповіді неправильні).

Завдання достатнього рівня виконали лише 87% реципієнтів, високого — 63%. На питання достатнього рівня "дайте визначення роману" учні давали, переважно, таку відповідь: "роман — це великий за змістом твір, у якому описуються життєві події", "роман — це літературний жанр, як правило прозовий", "роман — це ліричний жанр", "роман — це твір дещо романтичного змісту, в якому обов'язково є тема кохання", "роман — це жанр твору, в якому розповідається про життя головного героя", "роман складається з декількох епізодів, має багато дійових осіб", "роман — літературний жанр, як правило, розгорнуте повіствова́ннє(!?) про життя і розвиток особистості". Відповіді на вищезазначене питання свідчать про низький рівень знань з теорії літератури, поверхові знання родово-жанрової класифікації літератури, вплив російськомовного населення півдня України на мову та мовлення учнів.

Відповідаючи на питання "схарактеризуйте морально-етичні проблеми роману В.Барки "Жовтий князь", учні плуталися у трактуванні поняття "морально-етичні" та давали такі відповіді: перераховували зміст твору — 38%, "це проблема голоду" — визначили 11%, "це проблема життя і смерті" — 8%, "проблема добра і зла" — 6%, "проблема духовності" — 9%.

Клас/курс	Кількість осіб	Високий рівень		Достатній рівень		Середній рівень		Початковий рівень	
		к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
10	93	1	1,07	35	37,64	33	35,49	24	25,8
11	88	1	1,3	33	42,86	29	37,66	14	18,18
I курс	98	2	2,04	38	38,77	42	42,86	16	16,33
II курс	85	-	-	32	37,65	38	44,7	15	17,65

Рівні навчальних досягнень старшокласників

Проведене анкетування вчителів та учнів старших класів, спостереження за навчальним процесом на заняттях з української літератури дають змогу свідчувати, що старшокласники мають невисокий рівень сформованості умінь інтерпретувати морально-естетичну позицію письменника у процесі вивчення великих за обсягом творів через те, що:

- мають поверхові знання з теорії літератури;
- віддають перевагу завданням репродуктивного рівня;
- старшокласники мають невеликий словниковий запас, що утруднює формулювання та висловлення думок;
- учителі-словесники на уроках літератури віддають перевагу переказуванню змісту твору, а не його аналізу;
- учителі недостатньо обізнані з літературознавчим поняттям "інтерпретація морально-естетичної по-

зиції письменника".

Література

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Освіта України. — 2004. — №5. — С. 1—13.
2. Концепція літературної освіти//Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 2011. — №4. — С. 13—17.
3. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. — К.: "ЕксОб", 1999. — 304 с.
4. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: навч-метод. посібник. — Луцьк, ВАТ "Волинська обласна друкарня", 2009. — 460 с.
5. Ситченко А.Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу. — К.: Ленвіт, 2004. — 304 с.
6. Ситченко А.Л., Шуляр В.І., Гладішев В.В. Методика викладання літератури: Термінологічний словник/ За ред. проф. А.Л.Ситченка. — К.: Ін Юре, 2008. — 132 с.
7. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований: В помощь начинающему исследователю. —

Алла Адабир. Формирование у старшеклассников умений интерпретировать морально-эстетическую позицию писателя во время изучения больших эпических произведений

В статье анализируется процесс формирования у старшеклассников умений анализировать большое эпическое произведение и интерпретировать морально-эстетическую позицию писателя, определяются уровни учебных достижений.

Ключевые слова: интерпретация, морально-эстетическая позиция писателя, большое эпическое произведение, интерпретация морально-эстетической позиции писателя.

Alla Adabir. Formation of Skills to Interpret Moral and Aesthetic Position of a Writer during the Study of Large Epic Works for the Senior Pupils

The process of formation of skills to analyse a large epic work and to interpret moral and aesthetic position of a writer for the senior pupils is analysed in the article, the levels of educational achievements are determined.

Keywords: interpretation, moral and aesthetic position of a writer, a large epic work, interpretation of moral and aesthetic position of a writer.
